

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Karl János:*

A honismertetésről

Milyen jellegű tudomány a honismeret?

A honismeret, a szülőföldismeret, a német *Heimatkunde* akar lenni. Magyar elnevezésük nem adja vissza találóan a német fogalmat. Kénytelenek vagyunk azonban jobb hiányában alkalmazni. Mint minden élő lényt, úgy az embert is bizonyos környezet, milió veszi körül. Ebbe mindnyájan beleszületünk. Ez azonban csak akkor válik számunkra Heimattá, ha azzal valahogyan lelkiileg összenövünk. Ebből következik viszont, hogy szülőhelyünk egyúttal még nem a Heimatunk. Számos kiváló egyéniség nem a szülőföldjét, szülővárosát, községét vallja hazájában a legkedvesebb helynek. Érzelmű számai máshová fűzik. Gyermekkorának élénkszíne és finom érzelmű emlékei máshonnan táplálkoznak. Az a hely, ahová ezek minduntalan visszazárlanak, az ő tudományos értelemben vett szülőföldje, hona, Heimatja. Ez áll lelkiéletének a gyújtópontjában olyan sokszor. Egész bátran mondhatjuk, hogy ez énünk legalányabb része, telve egész sereg érzelmű tartalommal. Valahányszor erre a környezetre gondolunk, úgy érezzük, hogy jogosan ismételhetjük *Jörn Ullil* mondását: minden, amit itt a környéken a földben van, rajta nő és mozog, abból én mindből tudok valamit, és az velem valamiképpen összenőtt. Igen, ez nemcsak *értelmi*, hanem *érzelmi* kapcsolat is. És éppen ezért a tisztán tudományos közlés számára talán megközelíthetetlen is? Vagy ha nem, úgy az egészen sajátosságos jellegű tudomány, különleges *tartalommal, módszerrel és vizsgálandó szemponttal*.

Tehát nem annyira *beleszületés*, mint inkább *lelki megtelepedés* révén mindnyájan bekapcsolódunk valami környezetbe. Kérdés most már: milyen elemekből áll ez a milió. Vannak benne *természeti tényezők*, mint pl. a talaj, a növény- és állatvilág. De része az *ember* is társadalmi és szellemi életnyilvánulásaival, pl. gazdasági formák, egyes iparágak, egyesületek, művészi alkotások. Gyarló elmenk megszokta, hogy környezetünkben földművelést, kereskedelmet, politikai jelenségeket vesz tanulmányozás alá külön-külön. Pedig nem ezek veszik körül egyenként és egymástól elszigetelten, hanem mindezek összessége, együttsége. Ha azonban ez így van, akkor a honismeret nem *részlettudomány* a szó megszokott gyakorlati értelmében. Egész környezetünkkel, ha úgy tetszik, a körülöttünk lévő totalitással ismert meg. Tudományunk tartalmát tekintve tehát nem szaktudomány. Ezért a szaktudományokat tanító főiskolák tantervében nem is találunk ilyen című előadást: honismeret. Nincs is olyan egyetem, amelynek ilyen jellegű tanszéke volna.

Amilyen sajátos azonban a tartalma, éppen olyan jellegzetes a *módszere* is. A természettudományok megfigyeléssel és kísérletezéssel jutnak el elsősorban igazságaik megállapításához. A kémia pl. megállapítja a vegyületek keletkezésének törvényeit, s ezek tértől és időtől függetlenek. A hidrogén és oxigén egyesülése vízzé Földünk minden részén és minden időben úgy történt, hogy két atom hidrogén egyesült egy atom oxigénnel. A természettudomány-

* Dr. Karl János (Léva, 1891. szeptember 21. – Budapest, 1956. november 21.) piarista tanár volt, aki a lévai, kecskeméti gimnáziumi évek után a budapesti egyetemen végzett teológiai tanulmányokat, ott szerzett földrajz-természettudomány szakon középiskolai tanári oklevelet, valamint bölcsészeti doktorátust (1915). Kolozsvárott (1917–1919, 1941–1943), Budapesten (1920–1931, 1946–1950), Debrecenben (1932–1937), Szegeden (1938–1940), Kecskeméten (1944–1945) a piarista rend gimnáziumaiban tanított, igazgatói tisztséget is betöltött. (K. D.)

ok egyes megállapításai olykor viszont határozott térre és megjelölt időre vonatkoznak. A gránit elmállása hazánkban pl. egészen más folyamatú, mint Afrika trópusi vidékén, és a jelenkorban is más, mint volt a jégkorszakban. A természettudományokkal ellentétben a szelemtudományok más módszerrel dolgoznak. A történész pl. forráskritikai tanulmányok segítségével igyekszik elénk rajzolni valami kort vagy eseményt. Megállapításai szintén határozott térre és korra vonatkoznak pl. a hellén műveltség kialakulása, virágzása és hanyatlása. A honismertetés módszerét tekintve sem természet-, sem szelemtudomány. Mindkettő eljárásait egyésti magában. Ez adja azután magyarázatát annak, hogy a tudományok módszereik alapján történő osztályozásában, rendszerezésében a honismertetéssel külön nem találkozunk. Alkalmazott módszerei mindig valami adott helyre és időre vonatkoznak.

De különleges a honismertetés *vizsgálódó szempontja* is. Az előbb már említettük, hogy környezetünket mindig a maga egészében, *totalitásában* kell néznünk. Ehhez járul azután még egy szubjektív vonás is, amennyiben milliókat *átéljük és értékeljük*. Sokan állítják és még többen hiszik, hogy mindnyájan ugyanazon valóságban élünk. A fizika meg is kísérli ennek a megszerkesztését. Minden alanyi vonást mellőzve építi föl a vázat. Közelebbről tekintve azonban ez csak keret, amelyben nincsen átélhető, konkrét tartalom. Hiányzanak belőle a színek, hangok és szagok. Úgy különbözik a való világtól, mint a sík térkép a domborművüdtől. Helyesen jegyzi meg *Fechner*, hogy ez csak éjjeli természetszemlélet. Fénysugaras, nappali akkor lesz, ha élmény is járul hozzá. Városunk határában elterülő köfajtóban az egyik idevetődött külföldi tudós különleges harmadkori csigákat talált. Kutatása közben alaposan megázott. Boldog, hogy új fajt írhat le, s emellett a megázás emléke csak mint kellemetlen mellékzöngé jelentkezik. Nem tehetek róla, nálam egészen más. Én is örülök a lehetnek, de bensőmben egész sereg gyermekkori emlék éled fel. Nem tudom magam függetleníteni egész sereg szubjektív hatástól. Az átélésen kívül környezetemben még értékelő munkát is végzek. Nemcsak megállapítom, hogy valami számunkra hasznos, szép, esetleg közömbös, hanem ezek a megállapítások sokszor igazán egyéni értékűek. A gyereket pl. számos esetben egészen más érdekli, mint a felnőttet. Az egyszerű, keveset tanult ember is egészen mást talál fontosnak és jelentősnek, mint a világlátott és tudós. Az élmény és értékelés tehát egyéni, s környezetünk, szülőföldünk tanulmányozásánál, mint vizsgálódó szempont mindenkor érezteti hatását.

És éppen ez az, amely milliók át nem vihető része. Ez az a tényező, amely határozott helyhez és időhöz van kötve. Ez fejleszti ki bennünk a szülőföld szeretetét. Én pl. nem tudom a falumat *megmutatni* annak, akinek nincsenek hasonló élményei. Engem az én Heimatomhoz nem csupán értelmi, hanem érzelmi kötelékek is fűznek. Ha teljesen meg akarom érteni, a természetből indulok ki, és az élőlényeken át eljutok a művelődéshez, a szellem alkotásához. Az utóbira a természet reányomja bélyegét, de viszont is. A kettő valósággal *életközösség*. Ennek az életközösségnek azonban *én is tagja* vagyok. S mihiylt ez a kapcsolat számomra tudatossá válik, abban a percben a közülettel szemben *kötelelsségeim* vannak, de *jogaim* is. A honismertetés ily módon a környezetemről mint életközösségről ad tudatos képet. Tehát olyan tudomány, amely megismertet bennünket a számunkra legkedvesebb hellyel a maga totalitásában. A csupán nézőkből látókká nevel. Amellett, hogy az értelmet foglalkoztatja, nem hanyagolja el érzelmi és akaratvilágunkat sem. Környezetünkkel szemben öntudatossá tévén, a társadalmi és állampolgári kötelelsségek felismeréséhez vezet.

Ebből azonban következik, hogy figyelemreméltó nevelő erők lakoznak benne. ...

A nevelő és a honismertetés

A nehéz munkában a tanító, a nevelő személye annyiban fontos, hogy ismernie kell a vidéket. Magának is mintegy bele kell élnie magát az egészbe. Igaza van *Müllner* professzornak, amikor módszertanában azt írja, hogy a honismertetést kezdő vagy azon helyen először működő oktatóra nem ajánlatos bízni. Ebből viszont következik, hogy ezt magának kell elsajátítani. Tisztában kell tehát lennie a honismertetés körébe vágó ismeretek megszerzésének a *módjával*, másodszor meg azoknak az iskolában, a tanításban való *alkalmazásával*. Vegyük ezért vizsgálat alá mindegyiket.

A honismertetés tárgya, tartalma minden, ami valamely kisebb vidék, helység, esetleg jáj *természeti* vagy *művelődésbeli* képéhez tartozik. Ebből következik, hogy tágkeretű ismeretkör. Számos tudomány és tudományos vizsgálat és megfigyelés áll közvetve vagy közvetlenül a

szolgáltatásban. Éppen nagy terjedelménél fogva egy embertől nem is kívánhatjuk, hogy valamely helyre vonatkozó összes ismereteket felkutassa. Legfeljebb részletmunkát várhatunk. Annál kívánatosabb azonban, hogy a különböző részletkutatásokból összefüggő képet alakítsunk ki. Erre minden oktatónak feltétlenül szüksége van.

Nagyon helyes, ha az összefoglaló kép megszerkesztésén kívül még magunk is végzünk *részletmunkát*. Erre minden kis terület alkalmas. Az első pillanatban néha nem látjuk az anyagot, csak később vesszük észre, hogy rengeteg a teendő. Tehát sohasem a vidékben, hanem mindenkor az egyénben van a hiba. És erről a kérdésről szólva ne mondja senki sem, hogy nincs tehetsége. Az egyik kitűnő gyűjtő, a másik megfigyelő, a harmadik meg a népszokások született leírója és értelmezője, az ötödik esetleg kritikával megáldott kutató, a hatodik végig szervező, irányító. Mindegyikre feltétlenül szükség van! Hogyan készülne el a nagy bérpalota vagy a folyamon átvezető híd, ha mindenki csak terveket készítené, vagy pedig valamennyien csupán habarcshordásra éreznének képességet! Nem! Munkamegosztás, mint mindenütt, úgy itt is az eredmény, a siker egyik nélkülözhetetlen feltétele.

Tehát az összes oktató-nevelő intézetben: tanító-, tanítónő-, tanárképző intézetekben ügyelnünk kellene arra, hogy a növendékek bepillantást, bevezetést nyernének az ilyesfajta munkálatok végzésébe. A szemináriumi, önképzőköri dolgozatoknak gyakrabban lehetne ez a tárgya. A növendék valami részletkérdéssel foglalkozva megismerné az illető tudomány főbb módszerét, nevezetesebb irodalmát, stúdiumának főbb történeti kialakulását és az illető szak kiválóbb képviselőit, művelőit. Nem ártana, ha a levéltári kutatásokban is némi jártaságra tenne szert. A régi írásokban használt egyszerűbb rövidítések, archaikus kifejezések, ma már nem használatos írásmód, betű- és számformák ismerete nagyban megkönnyítené későbbi munkáját, és nem támasztana mindjárt kezdetben a munkakedvet derékba törő nehézséget. Így felszerelve azután a fiatalok oktatóműködésük kezdetén a honismeret feldolgozása terén is munkába kezdhetnének.

Hány irányú legyen a munkásságuk? Három irányú, mégpedig: az anyag *összegyűjtése, feldolgozása és felhasználása*. Nézzünk mindegyikre néhány gyakorlati tanácsot!

Az anyaggyűjtés kétféle módon történik: saját, önálló *megfigyeléssel és kérdegetéssel*. Az előbbit gondosan kell végeznünk. Minden fel kell jegyeznünk és dátummal ellátnunk, hogy később mások is alkalmazhassák. Egyik-másik téren (pl. meteorológia, növény fenológia) már vannak megállapított elvek és útmutatások a megfigyelésekre vonatkozólag. Természetesen, ott ezekhez kell alkalmazkodnunk. Ne feledjük el, hogy a megfigyeléseknek annál nagyobb az értékük, minél hosszabb időre és nagyobb körre terjednek ki. Adatainkat hasonlítsuk össze mindenkor a régebbi idők és a szomszédos terület hasonló adataival. Ezáltal nem egy érdekes eredményre jutunk. Kérdegetéssel csak olyanoktól szerezzünk ismereteket, akik a kérdéses helyet, tárgyat és tudományterületet alaposan ismerik. Azonban legyünk minden alkalommal körültekintők. Hivatalosan megjelenve sokkal kevesebb értékes adatnak jutunk a birtokába, mintha a nép közé elegyedünk, és meglessük az alkalmas pillanatot. Itt eszünkbe juthat az egyik tapasztalt utazó tanácsa: ne jegyezz rögvést, mert akkor mindjárt hazudni kezdenek. Sok értékes adatot gyűjthetünk össze a helyi gyárüzemben, postán, vasúton és állami hivatalokban. Ezek adatainak felhasználásához azonban engedélyt kell kérni. Az anyaggyűjtés nélkülözhetetlen kelléke a meglévő irodalmi adatok felkutatása. Könyvtárakban, levéltárakban végzendő ez a munka. Kétségtelen, hogy míg egy része pl. a plébániák naplója, községi levéltár, régi jegyzőkönyvek, anyakönyvek áttanulmányozása már a helyszínen, tehát kisebb városban vagy falun is lehetséges, addig a könyvek megszerzése nálunk már kissé nehéz. De némi organizációval segíteni lehetne a nehézségeken. Erős tempóban fejlődő vidéki, kulturális gócpontjainktól ezen a téren is könnyítést várunk!

Az összegyűjtött anyagot felhasználás céljából fel kell dolgoznunk. Ebben a munkánkban szintén bizonyos szempont vezet. Az első kérdés az, hogy mit akarunk: tudományos vagy népszerű munkát-e. Az elsőt szívesen közlik a háború végével számban is erősen megnövekedett tudományos szemléink. Ne féljünk attól és ne hitessük magunkat és másokat, hogy már túl sok nálunk a tudomány művelője. Sok egyáltalában sohasem lehet! Azzal se engedjük magunkat restségre hajlani: tudományos munkához nem értek! Folyóirataink és napilapjaink szívesen közölnek népszerű cikkeket. A vidékieknek pedig éppen a helyi színezet adja meg a létjogosultságukat. Dolgozni tehát ebben az irányban is lehet! És ha végül az illető

nem tollforgató – mi is lenne a világból, ha mindenki írna! – még akkor is értékesítheti összegyűjtött ismeretét. Szabad előadásokon bőven adogathatja lelke kincseit. Holtbizonyos, hogy mindenkor hálás hallgatóságokra talál.

És ha minderre nem kínálkoznék alkalom, ott az iskola! Minden oktató, ha hivatást érzett erre a pályára, apostol. Aki csupán kenyeret lát benne, az rossz utakon jár! A honismertetés keretébe tartozó összegyűjtött ismereteit itt értékesítheti igazán. Akár a szabadban, akár az iskolateremben végzi munkáját, mindig támaszkodhat reá. Innen, ebből a körből vett példákkal könnyebb a *lélek értelmi kiművelése*. A közvetlen környezetünkben szerzett képzetek ugyanis maradandóbbak. Az ezeket előidéző behatások gyakran ismétlődnek. Érzelmi és akaratú elemekkel kapcsolatban keletkeznek, s az emlékezetbe idézéskor, mint erősek és elevenek jelentkeznek. Ezenkívül mindenhol a közösség sugárzik felénk, s így a merőben ismereteket közölni akaró oktató mindjárt szociálpedagógiai munkát is végez. Ezzel karöltve a növendékekben esztétikai, etikai és vallásos gondolatok és érzelmek is éleszthetők.

Szép és magasztos hivatás az oktató számára! Azonban csak úgy valósítható meg belőle még a legcsekélyebb is, ha maga is beáll a honismertetés munkájában. *Jeder Lehrer soll Heimatforscher sein* – követelik az újabb német módszertani munkák. Mi talán a honi állapothoz mérve úgy fordíthatnánk le az értelmét: mindenki vegyen részt a honismertetés munkájában, de kivétel nélkül!

Dr. Karl János: *A honismertetésről.*
Bp., 1929. 4–8., 19–23. old.

A néprajz oktatásának iskolán kívüli formái Apátfalván

A községről

Apátfalva a Viharsarok déli, földrajzilag a Békés-csanádi-löszháthoz, a mezőgazdasági termelés egyik legalkalmasabb vidékéhez tartozik. A mai Csongrád megye déli részén, a Maros folyó jobb partján, Makótól keletre 10 km távolságra fekszik, a 43-as főközlekedési út szeli ketté. Az első írásos emlék a faluról 1334-ből való, akkor *Pothfalua* néven említik. Egy 1447-ben kelt oklevélben a *Patfalva* nevet viseli. Az Apátfalva név eredete pontosan nem tisztázott; Kiss Lajos az előtagot az apát közszóval hozza kapcsolatba, feltételezi, hogy a falu eredetileg a csanádi apátnak lehetett a birtoka. A falut lakossága még ma is *Pátfalvának* nevezi.

1493-ban a csanádi püspökség birtokába került. 1514-ben, a parasztlázadás idején Dózsa György előhada itt aratott győzelmet Báthori István temesi főispán és Csáki Miklós csanádi püspök csapatával szemben. 1552-ben a törökök pusztítása nyomán a falu teljesen elpusztult, száz éven át pusztának nevezik. 1751-ben kamarai igazgatás alá került, majd a szerb csapatok kivonulása után a szomszédos településekről, valamint Jászjákóhalmáról és Heves megyéből 500 új telepes jött ide. Őket tekinthetjük Apátfalva mai lakossága őseinek.

Amikor a falu lélekszáma elérte az ötezret, Mária Terézia utasítására a csanádi püspök Apátfalvát 1753-ban önálló plébániává emelte. A falu temploma 1757-ben készült el, és Szent Mihály tiszteletére az alesperes felszentelte szeptember 26-án. Ekkor van a falu búcsúja. Az egyházközség fogadott ünnepe Szent Anna napján, június 26-án van, ez az 1831. évi kolerajárvány megszűnésének emléke. (E naphoz kötődnek 1993 óta az Apátfalvi Falunapok.) A község 1762-ben vált külön Csanádtól, legrégebbi pecsétje 1764-ből való. Ettől kezdve mintegy kétszáz évig a falu dinamikus és egyben sajátos fejlődéséről beszélhetünk. A demográfiai csúcs 1929-ben volt, mikor a falu lélekszáma meghaladta a hatezretet. Ettől kezdve szinte évről évre csökkent lakossága. Napjainkban 3400-an élnek itt; az egykor virágzó Apátfalva periférius helyzetben van.

A mélyen vallásos, keményen dolgozó, öntudatos, büszke *pátfalvaiak* a környező községektől elkülönülten, mintegy szigetet alkotva éltek. Sajátos népviseletük, hímzésük (fehér alapon fehér), népdalaik (Bartók Béla 1906-ban 25 népdalt jegyzett le a faluban), népi hangszerük (citera), táncuk (a dél-alföldi táncrendnek több mint fele innen származik) volt. Még az 1960-as években is népviseletben jártak. A „kivetkőzés” itt évtizedekkel később zajlott le, mint a régió többi településén.

A gazdag történelmi és tradicionális múltat őrzik ma a helyi művelődési ház hagyomány-ápoló csoportjai, valamint a faluról megjelent könyvek. *Móricz Ágnes* művelődésszervező kezdeményezésére és irányításával folyik a munka, aki minden lehetőséget megragad arra, hogy a hagyományok, a folklórkincs ne tűnjön el, azt megismerjék, s így az a jövő nemzedékre átöröklődjék. Munkájának köszönhetően 1996 őszétől kezdődött az apátfalvi monográfia (*Apátfalva népelete*) előkészítése. *Bárkányi Ildikónak*, a Móra Ferenc Múzeum munkatársának szerkesztői irányítása mellett több mint húsz kiváló szakember írja, s a tervek szerint 2001-ben jelenik meg. 1997-ben adták ki *dr. Felföldi László* és *Gombos András* összeállításában a *Kardos István emlékkönyvet* a híres táncos-vőfély, „a népművészet mestere” születésének 100. évfordulójára.

Az Eszterlanc-tábor

Az emlékkönyv megjelenéséhez kötődően indult el egy nagyszabású program a művelődési ház kezdeményezésére, amely szilárd alapja lett a mai helytörténeti munkának, és amely az országhatáron túlra is kitekint. Ekkor írtak alá egy gazdasági és kulturális egyezményt, amely összefogja a Maros két oldalán lévő, illetve a község történelmi múltjához kapcsolódó településeket – Magyarországról: Apátfalva, Magyarcsanád, Nagylak; Romániából: Ócsanád, Nagykomlós, Nagylak; Jugoszláviából: Kisorosz – a PHARE CBC Magyarország–Románia program keretében. E program része volt 1998. július 13. és 25. között megrendezett *Eszterlanc – I. Nemzetközi Néprajzi Tábor*, amelyen az egyezményt aláíró településekről, valamint Szegedről, az erdélyi Apácáról és a vajdasági Horgosról 170 gyerek vett részt.

A gyerekek a táborban szakszoportonként mélyedtek el egy-egy népművészeti ág megismerésében. A néptáncal, a citerával, a népi iparművészettel és helytörténettel foglalkozó csoportok valamelyikében mindenki megtalálta az érdeklődésének megfelelőit. A résztvevők el látogattak a makói, a szegvári tájházba, Ópusztaszerre, valamint a Szegedi Szabadtéri Játékok Hány János előadására. Felejthetetlen élmény volt a lovas kocsis kirándulás, 17 kocsit vitt bennünket végig a Maros partján Bekába (Bökénybe, az Apátfalvával szomszédos Magyarcsanádhoz tartozó tanyavilágba), a bekai nagydombhoz, melynek keletkezése máig vitatott. Délutánonként a hat órai kemény munka után az általam vezetett játszótér adott kikapcsolódási lehetőséget az elfáradt kezeknek, lábaknak. Csutkából, csuhéból, rongyból, termésekből gyermekjátékokat készítettünk, az érdeklődők rongyszőnyegyet szőhettek. Illatos mézeskalácsot sütöttünk, Csapó Jánosné otthonában azt is megmutatta, hogyan sütöttek régen a kemencében. A gyerekek élvezettel ették az abban sült lángost.

A tábor iránti hatalmas érdeklődés bizonyította, mennyire fogékonyak a gyerekek a néprajz iránt. A táborról „Az összefogás története” címmel Varga Péter összeállításában egy magyar-angol nyelvű kiadvány is készült. Azóta szaktáborokat szervezünk néptánc, népzene témakörökben.

A Bibic-könyvek

1999-ben – dr. Felföldi László javaslata alapján, Móricz Ágnes technikai szerkesztésében – elkészült *Szigeti György* Fejezetek Apátfalva néprajzából című művének első része, az anyagi kultúráról. A nyugdíjas tanító és önkéntes néprajzi gyűjtő hű képet ad a múlt paraszti gazdálkodásáról. A könyv megjelenése a Pátfalvánt Egyesület sikeres pályázatának, a Nemzeti Örökség Minisztériuma támogatásának köszönhető. A millenniumi tiszteletére jelent meg *Tóth Ferenc* Apátfalva című kötete a száz falut ismertető kismonográfia-sorozatban, mely bemutatja a község életét, történelmét, néprajzát. Ezek a könyvek is kitűnő anyagot adnak a lakóhelyismeretre neveléshez.

A gyerekek részére Varga Péter, Urbancsok Zsolt és Móricz Ágnes kezdeményezéséből készül a *Bibic-könyvek* című helytörténeti sorozat. A felső tagozatos tanulók számára készülök nyolc, 60-70 oldal terjedelmű könyvecske: *Urbancsok Zsolt*: „Mint fatörzsből gyöngye ága...” (Apátfalva története és a csanádi térség a kezdetektől 1956-ig); *Balázs Katalin*: „Mikoron az Úr Jézus a földön járt...” (az apátfalvi népköltészet, magia és hitvilág, népi imádságok, legendamesék, eredetmondák és az apátfalvi nyelvjárás); *Szigeti György–Fazekas István*: „Mégkondult az apátfalvi nagyharang...” (apátfalvi népdalok, Bartók Béla gyűjtése, népzenei motívumok, citera, Kardos István vőfély élete és dalai); *Mátóné Antal Júlia*: A Dáli ugartól Belezig (Apátfal-

va természet- és gazdaságföldrajza); *Tóthné Hanyecz Katalin*: „Amerre a nap lejár...” (környezet- és természetvédelem, erdei iskola, a Maros és ártere); *Vargáné Nagyfalusi Ilona*: Múltunk szötte örökség (az apátfalvi népi építészet, népviselet, hímzés és népi mesterségek); *Gombos András*: „Havas Gergé né havaskodj!” (szokások Apátfalva népéletéből); *Vargáné Nagyfalusi Ilona-Vargáné Antal Ilona*: „Gyí paci paripa...” (népi játékok, népi mondókák Apátfalván).

A könyvek írói – néhány kivétellel – helyi pedagógusok, borítóit *Farkas Katalin* főiskolai hallgató tervezte Karsai Ildikó grafikus véleményezése mellett. A sorozat szerkesztője Bárkányi Ildikó útmutatásai mellett *Móricz Ágnes*. A könyveket a szakma kiválóságai lektorálták: Marjanucz László, Gergely Katalin, Csizmazia György, Tóth Ferenc, Avasi Béla, Felföldi László, Markos Gyöngyi. A címekből, a tartalomtól látható, hogy szinte minden tantárgyhoz kapcsolódik egy-egy, s a könyvecskékből a gyerekek „felfedezhetik” Apátfalvát, történelmét, irodalmát, nyelvjárását, földrajzát, természeti környezetét, valamint a tárgyi és szellemi néprajz minden területét.

A Szigetház

A Bíbic-könyvekre beadott pályázattal szinte egy időben egy másik – szintén a Soros-alapítványhoz benyújtott – pályázatunk is sikerrel járt. 2000 tavaszán készült el (a volt pártház épületének átalakításával) egy „kuckó”, a *Szigetház*, ahol az aktív hagyományápolás és ismeretátadás történik. Miért Szigetház? – kérdik gyakran az apátfalviak is. A találó név Apátfalva sajátos néprajzi elkülönülésére utal. dr. Tóth Ferenc szavai hűen tükrözik ezt az általam írt Bíbic-könyv ajánlásában: „Az őz nyelvét beszélő alföldi népesség körében sajátos néprajzi szigeteket képeztek.” A Szigetház nem más, mint egy erdei iskola, mely két fontos szerepet tölt be. Egyrészt a gyerekek természetközeli nevelését (természetismeret, természet- és környezetvédelem), melyet a Maros folyó és ártere mint a Körös-Maros Nemzeti Park szerves része tesz lehetővé. Másrészt a falusi élet – múlt és jelen – megismertetését, bemutatását szolgálja.

Az idelátogató gyerekeknek (főleg városokból érkezőket várunk) kultúrált szálláshelyet (24 fő + 2 kísérő) és speciális, csak Apátfalvára jellemző programot tudunk kínálni. Túrázhatnak gyalog vagy lovas kocsival a Maros-parttól a Kun-keresztig; megnézhetik a község nevezetességeit, megismerhetik, milyen egy falusi ház elrendezése, öltögethetik a pátfalvi hímzést, táncolhatnak dél-alföldi táncot, készíthetnek népi játékokat, szöhetnek, süthetnek-főzhetnek a kemencében... és így tovább.

Jelenleg szombatoként, irányítással az apátfalvi gyerekek veszik birtokukba a Szigetházat. Egy hétvégén lovas kocsival jártuk be a falu határát. Gyűjtöttük a feldolgozásra alkalmas gyékényt, nádat, faleveleket, gesztenyét, makkot, csigaházat, kőveket, ismerkedtünk a növény- és állatvilággal (sok fácatn s őzet is láttunk egész közelről). Minden alkalommal készítünk valamilyen termésbábot, kukorica- vagy csutkababát, úgy, mint száz évvel ezelőtt is, csak most nem a szülők, nagyszülők mutatják meg az elkészítés módját. Hamarosan lesz több szövőszék is, így kedvükre szöhetnek a gyerekek. Voltunk Szentesi Istvánné Annus néninél, aki népi imádságot mondott a gyerekeknek. Nála néztük meg közelebbről a múlt apátfalvi házát, annak telekrendjét, a ház helyiségeit, berendezéseit. Szerencsére a gyerekektől nem idegenek ezek a témák. Szívesen gondolkodnak együtt velem kérdéseim hallatán: „Vajon mi tartotta a kisgerendát?” „Miből készült a vert fal?” „Mit tároltak a kamrában?”

Munkánkban nem vagyunk egyedül. A helyi újságban megjelent felhívásunkra sokan gyűjtik számunkra a fél dióhéjat, a tobozokat, a csuhét, a kukoricacsutkát, sőt még régi használati tárgyakat is kapunk, hiszen egyik álmunk, hogy egyszer tájházunk legyen. Nagyon örültünk annak, amikor Paku József három fűrészelt díszítésű deszkakerítés-darabot hozott, mellyel megalapította helytörténeti gyűjteményünket. A művelődési házból, a polgármesteri hivatalból is elhoztuk az ott gyűjtött régi tárgyakat, és a „kis restaurátorokkal” mindet szépen megtisztítjuk. A gyűjtés tehát megkezdődött.

Külön szakkör keretében *Csapó Jánosné* irányításával megindult a népi hímzés tanítása is, ahol a lányok nagy buzgalommal ismerkednek az öltéstechnikákkal. Tavaszra már kis apátfalvi mintakendő is készül. Munkáikat kiállításon mutatják be. Itt jegyzem meg, hogy a játszótérházban az ügyesebb gyerekek két-két darab munkát készítenek. Az egyiket hazavihetik, a másik a Szigetház további díszítését szolgálja.

A tapasztalatok

Nem vagyok apátfalvi születésű, a munkám is Makóhoz köt, de most, második gyermek megszületésével itthon érzem magam. Három éve az Eszterlanc-tábor alkalmával kapcsolódtam be az itteni helytörténeti munkába, amit nagyon fontosnak tartok. Fontos, hogy a gyerekek megismerjék településük múltját, mert csak így lehetnek büszkéek az itteni értékekre, így tisztelhetik mindazt, amit elődeik létrehoztak. A helyi identitástudat a személyiségfejlődés egyik alapja.

Persze, nem elég az elmélet, amit a Bibic-könyvek adnak. A néprajz oktatásánál alapvetőnek tartom a szemléltetést. A gyerekeknek kevés lehetőségük van a múlttól, annak használati tárgyairól konkrét képet alkotni. Így például a népi építészet tanításánál a könyvekben levő képek és ábrák mellett maradandó és élményszerű tudást adhatok, ha egy eredeti, igazi, fából készült kerítésdarabot mutatok be nekik. Sajnos, deszkakerítést csak elvéve találunk már, de a háromsztatú háztípust, a díszes deszkaoromzatot még bőven van lehetőségünk nézegetni.

Az eddigi tapasztalatom az, hogy a gyerekek érdeklődéssel figyelik a múlttól mesélteteket, aktívan részt vesznek a munkában. A helytörténeti oktatást, nevelést mi, felnőttek nagyon komolyan gondoljuk, de a gyerekek számára ez – a megfelelő módszert alkalmazva – valamiféle játék, s észre sem veszik, hogy közben mennyi tudást szereznek, másokká válnak.

Szerencsére Apátfalván egyre többen gondolkodnak úgy, hogy fontos ez a törekvésünk. Hűen bizonyítják ezt a munkánkhoz szükséges, folyamatosan hozott anyagok, a parkosításhoz kapott virágmagok, a Szigetház udvarán épülő kemence. A majdnem félmillió forint értékű „búbos kemencét” pénz nélkül sikerült felépíteni a Pátfalváért Egyesület kezdeményezésére. Ki téglát, ki cementet, ki cserepet hozott, ki munkaerejét ajánlotta fel. Négy önkéntes szakember – Szigethy Ferenc, Széles István, Magyar István és Vajda László – irányítja az építkezést. Már tervezgetjük a gyerekekkel, hogyan dagasztjuk majd a kalácstésztát, hogyan sütjük a kemence fenekén a lángost. Felejthetetlen élmény lesz mindenki számára. Egy-egy sütés után biztosan nem kell dolgozatban számon kérnem a kemence működését, a tészták hagyományos elkészítési módját. Talán azt is elérhetjük, hogy – mivel Apátfalván még sok háznál van kemence – kis diákjaim megkérik nagyszüleiket, hogy sok év után újra együtt fűtsék be a kemencét.

A leírtak végére talán nem szükséges összegezés. Bár munkánk nem felhőtlen, úgy gondolom, jó úton járunk. Remélem, írásomból az is kiderül, hogy nem minden pénzkérdés. Fontos, hogy többen, egyre többen együtt gondolkodjunk, és tegyünk is az elgondolás megvalósulásáért. Akkor nem volt hiába a sok munka, a fáradozás.

Vargáné Nagyfalusi Ilona

A tanító- és tanárképző főiskola szerepe a helyismeret tanítására való felkészítésben*

A nevelés tényezői, a gyermekre irányuló hatóerők közül a pedagógus szerepét nem szabad alábecsülnünk. A tanterv, a taneszköz-rendszer (ezen belül a tankönyv), az iskola által képviselt szellemi és tárgyi környezet túlnyomórészt a tanító, a tanár közvetítésével éri a tanulót.

Végül is a pedagógus, illetve a pedagógusok közössége dönti el, hogy mi kerül a helyi tantervbe, ő választja ki a tankönyvet, s irányítja közvetlenül annak használatát a tanulási folyamatban, ő képviseli az oktatási intézményt a tanuló előtt. Régóta hangoztatott mondás: reformáld meg a nevelőt, s akkor a nevelést is megreformáld. Hogy most szükség van-e reformra, s milyen irányú legyen a fejlődés, nem ennek a konferenciának a témája. De hogy a helyismereti oktatás elterjedése és sikere nagyrészt a pedagógusokon múlik, az nyilvánvalónak látszik.

A pedagógusok megnyerésének többféle útja-módja, eszköze van. A tanár, tanító akkor foglalkozik szívvel és eredménnyel a helyi értékek közvetítésével, ha az alábbi négy feltétel biztosítva van:

* Az előadás 2000. október 13-án Miskolcon hangzott el a Honismereti Szövetség második „Iskola és honismeret” témájú konferenciáján.

- megkapja ehhez az indítékot, vagyis az ilyen irányú nevelést fontosnak tartja;
- rendelkezik a helyismeret oktatásához megfelelő ismeretekkel és metodikával;
- be tudja illeszteni nevelési programjába a helyismereti témaköröket;
- hozzá tud jutni a szükséges taneszközökhöz.

Ezeknek a feltételeknek az együttes megléte több forrásból ered. Ahhoz például, hogy nevelési programjában helyet kapjon a helyismeret a *kerettanterv* megfelelő kínálata, sugalmazása a legerősebb hatóerő, de sokat jelent az iskola nevelési programja, légköre, *értékválasztása*, valamint a társadalmi igény is. Az éppen aktuális „elvárás” vagy „divat” előtérbe állít bizonyos műveltségi elemeket. Most például az idegen nyelvet és az informatikát lendíti az előtérbe az adott helyzet, s hamarosan kopogtat majd az ún. „Európa-tanulmányok” ismeretköre is a közoktatásban. Véleményem szerint ezek elől nem lehet kitérni, mert az igények változása realitás, s az iskolának vállalnia kell a hangsúly-eltolódást.

Érdekes módon most éppen az ún. *globalizáció* jelensége értékeli fel a nemzeti, a regionális és a helyi értékeket. Egyre általánosabb a meggyőződés, hogy a gazdaságban a multinacionális cégek melletti megmaradáshoz kell hozzásegíteni a kisebb vállalkozásokat, a kultúrában pedig a kisebb népcsoportok azonosság tudatának erősítésével kell gazdagítani a közös európai műveltséget. A környezetvédelemre helyezt egyre erőteljesebb hangsúly ugyancsak kedvez a lakóhelyi mikrovilág megismerésének, gondozásának. Megfigyelhetjük, hogy az utóbbi időben egyre tudatosabban fogalmazódnak meg az érdekvédelem helyi igényei, sőt a lakóhely anyagi és szellemi gazdagítását célzó jótevékenység is terjedőben van.

Ezt a gondolkodásmódot vehetjük alapnak a honismereti (helytörténeti, lakóhely-ismereti) nevelés kiterjesztéséhez. Hiába van meg azonban a nyitottság a társadalomban, a közgondolkodásban, ha – a feltételek hiányában – az iskola nem tud megfelelően válaszolni. Mivel a pedagógus személyét meghatározónak tartom, az a véleményem, hogy a tanító- és tanárképzés tevékenyebb szerepvállalása nélkül a helyismereti nevelés ügye nem oldható meg.

Mivel az egyetemi oktatás profilját, a képzés irányait és módszereit nagyrészt a tudósképzés határozza meg, ott nehezebb változtatást elérni; először a tanító- és tanárképzéssel foglalkozó főiskolákon kellene lehetőséget találni a helyismereti oktatás tudás-elemeinek és módszereinek tanítására. Ha ezt elérjük, s az általános iskolai – az 1-8. évfolyamokra ható – oktatást áthatja a helyi értékek befogadására irányuló nevelés, akkor ez megfelelő alapot ad ahhoz, hogy a tanuló középiskolában is tudjon ezek iránt érdeklődni. A személyiségfejlődés szempontjából egyébként is a korai időszak az alkalmas a szűkebb pátria iránti vonzalom és felelősség kialakítására.

A pedagógusképző intézmények befolyása mind a képzés, mind pedig a továbbképzés keretében érvényesülhet, tehát elérheti a már korábban végzett tanítókat és tanárokat is, hatása nemcsak a friss diplomások felkészültségében kamatozhatna, hanem az iskolai gyakorlat egészét megérinthetné.

Tudnunk kell, persze, hogy a főiskolákon éppen olyan szorítóak a tantervi keretek, mint a közoktatásban. Ott is „harc” folyik az óraszámokért, minden tudományág azt bizonygatja, hogy kevés az idő az ismeretanyag átadására-átvételére. A felsőbb évfolyamokon nyílik lehetőség bizonyos speciális kollégiumok felvételére, egy-egy részterület tudásanyagában való elmélyedésre. Az adottságokat és a lehetőségeket figyelembe kell vennünk, amikor igényeinket megfogalmazzuk.

Magam abból indulnék ki, hogy nem *helyismeret-szakos* nevelőkre van szükség, nem kell új képzési irányt kiépíteni. A szakképzés szemléletének megfelelő alakításával, a tanító- és tanárjelölt személyiségének nyitottabbá tételével, az anyagfeltárás (kutatás) elemeinek megtanításával, a kezdeményező és öntevékeny módszertani kultúra kialakításával máról holnapra sokat tehet a nevelőképzés a helyismeret tanításáért. Ennek csírái régóta megvannak már, hiszen például a szakdolgozati témák jegyzékében egyre nő a helyi feltárást igénylő címek aránya irodalomtörténetből, nyelvészetből, történelemből, földrajzból, környezetismeretből, természetismeretből, de még ének-zenéből is.

Györffy István 1939-ben megfogalmazta az igényt: „a népismeretet... valamennyi tantárgy alapjává kívánjuk tenni. Így a vallási órákban a néplélektant, társadalomrajzot, a magyar órákban a népnyelvet, népköltészetet, a történelmi órákban a néphagyományt, a népi művelődést, társadalomrajzot, település- és népiségtörténetet, a földrajz-természettan órákban a településföldrajzot, tárgyi néprajzot, az ének- és zeneórákban a népzene, a tornaórákban a

népi játékokat, táncot stb.” Hozzátehetjük, hogy az így kibővülő tananyag közvetítésére fel kell készíteni a pedagógusokat.

A főiskolák lehetőségeit és teendőit két fő csoportba oszthatjuk:

1) a szakértői képzésbe szervesen beépíthetik a helyismereti irányultságot; ezáltal minden pedagógusjelölt részeseül valamilyen felkészítésben;

2) a választható speciálkollégiumok körébe kínálatként beilleszthetik a honismeretet, s ezáltal egyeseknek lehetőséget nyitnak e nevelési terület kérdéseiben való elmélyülésre.

Nincs feltétlenül szükség ehhez külön tanszék szervezésére, több tanszéken is vannak (lehetnek) olyan oktatók, akik a maguk szakterülete felől indulva a helyismereti képzést szolgálhatják. A *szemlélet*, az irányultság alakítása a szaktudományok előadásain és szemináriumain megtörténhet, ha az oktató a rendszeresség igényével foglalkozik szakmájának a mikrokönyvezettel kapcsolatos elemeivel. A történész a helytörténet ismereteinek beépítésére ösztönözhet, az irodalmár felhívhatja a figyelmet az emlékhelyek gondozásának nevelőértékére, a földrajzos vagy a természettudós az ökológiai egyensúly helyi tanulmányozására és fenntartására adhat indítást, a zenetudós a folklór, a nyelvész a nyelvjárás helyi színei iránt kelthet érdeklődést. A szemináriumi munkában, a didaktikában és a tantárgy-pedagógiai képzésben azoknak a módszereknek a megismertetésére, kipróbálására kellene több alkalmat teremteni, amelyek a tanulók önálló ismeretszerzését, a kutatást, a feltárt adatok rendszerezését és elemzését célozzák.

A speciálkollégiumok az érdeklődőkhöz olyan szaktudást közvetíthetnek, amelyek a pedagógusjelölt eredeti szakjának tantervi anyagát kiegészítik például a néprajz, a régészet, a műemlékvédelem, a történeti segédtudományok ismeretanyagával. E specializálódás különféle tanszékek keretében történhet; az lenne jó, ha minél több tanszék növelné kínálatát a honismereti jelleg irányában.

Előadásom elején négy feltételt említettem a pedagógusnak a helyismeret tanítása iránti nyitottságához. Az első háromhoz a képzés – a már működő pedagógusok esetében a továbbképzés – hozzásegíthet minden tanítót és tanárt. Vagyis a képző intézmény:

- megadhatja az indítékot a helyismereti érdeklődéshez, kialakíthatja azt a meggyőződést, hogy a honismereti nevelésnek jó hatása van a gyermeki személyiség fejlesztésében;
- átadhatja a helyismeret oktatásához a megfelelő alapismereteket és metódikát;
- s megtaníthat arra, miképp illeszthetők a nevelési programba a helyismereti témakörök.

Közvetlenül nem tudja biztosítani a főiskola a negyedik feltételt, vagyis hogy a pedagógus hozzá tudjon jutni a szükséges taneszközökhöz. A közvetett segítségnyújtás azonban ebben is elképzelhető. Egyrészt úgy, hogy az oktatók publikációikkal példát mutatnak a helyismereti kutatáshoz, szöveggyűjteményeket, olvasókönyveket adnak ki. (Van erre példa a közelmúlt és a jelen gyakorlatában!) Másrészt meg azzal, hogy a képzés során jártasságot adnak a pedagógusjelöltnek a kutatásban, az anyaggyűjtésben, a források feltárásában és kezelésében.

Helyismereti tankönyvek írására, segédletek készítésére a speciális képzésben, illetve a továbbképzésben szervezett stúdiumok keretében taníthatók meg a nevelők, gondolni kell tehát ilyen tematikára is, amikor a főiskola a képzési, továbbképzési kínálatát megtervezi. Mint ahogy a helyi tanterv készítéséhez sajátos felkészültség szükséges, úgy a taneszközök alkotásának módját is meg kell tanulni, mind a tudományos, mind a módszertani követelmények figyelembevételével.

Mindezeknek a kérdéseknek alaposabb megvitatására a Honismereti Szövetség Szegeden konferenciát kíván szervezni, hogy nyilvánosságra kerüljenek az eddigi eredmények, hogy pontosabban körvonalazni lehessen az igényeket és a lehetőségeket. Elkerülhetetlen, hogy pontosan körvonalazzuk a *helyismeret* tartalmát, amelynek fogalomkörébe a táj (a természeti környezet), a helytörténet, a hagyományos népi kultúra, a helyi társadalom ismerete egyaránt beletartozik.

Két dolog azonban máris nyilvánvaló. Az egyik az, hogy a képző intézmények tevékeny közreműködése nélkül a helyismeret tanítását nem lehet általánosabbá tenni. A másik pedig az, hogy a nemzetnevelés, a magyarságismeret, a táj- és népkutatás elősegítése a tanító- és tanárképző főiskolák egyik alapvető feladata.

Kováts Dániel